

Мирослава Ткачук

аспірантка кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та історії педагогіки

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

УКРАЇНСЬКА ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ ЯК РЕПРЕЗЕНТАТОР ІДЕЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

У рамках європейської цивілізації як великої культурно-історичної цілісності, українська педагогічна думка – це частина європейської традиції, своєрідне “культурне ядро” в певних географічних межах. Українська культура знаходиться на певному пограниччі, постійно відчуває на собі більший або менший різноманітний вплив і тиск різних культур, в першу чергу Росії та Польщі, а тому національна думка, “знаходиться між впливами і взаємовпливами” [3, с.49–50]. Педагогічна думка розглядуваного нами періоду є, певною мірою, віддзеркаленням суспільно-політичних та економічних чинників, впливу європейської педагогічної думки, офіційно проголошених на урядовому рівні змін у шкільній освіті, котрі, як правило, закріплювалися у відповідних документах (циркулярах, обіжниках, постановах, законах тощо) і здійснювали безпосередній вплив на формування змістової компоненти національного виховання.

Проте основні чинники, що формували педагогічну думку, пов’язані не з політикою, а з типом мислення, національною ідентифікацією, самоідентифікацією, світоглядом її представників. А отже, педагогічна думка в Україні у ХІХ столітті диференціювалася згідно із світоглядними позиціями та ідеологіями її носіїв. Чимало педагогів, яких традиційно долучають до української національної думки (Х. Алчевська, М. Корф, М. Пирогов), працювала у руслі російської ідеології, для якої були притаманні гуманістична, загальнодемократична ідеологія з висуненням на чільне місце православ’я [3, с.35].

Інша ж частина національно свідомого крила інтелігенції була носієм значного і потужного світогляду, з яким пов’язується початок розвитку сучасної

національної педагогічної думки. Вони сповідували етнографічно-культурницьку, народну світоглядну парадигму. Їхніми пріоритетами у вихованні стали українська (рідна) мова, історія, фольклор, література, народна міфологія. До них належать представники Лівобережної України: В. Антонович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, П. Житецький, Ол. Кониський, В. Науменко, О. Русов, а також представники Західної України А. Волошин, М. Грушевський, С. Смаль-Стоцький, І. Франко та ін.

У другій половині ХІХ ст. набуває статусу наукової дисципліни педагогіка, і більшої, ніж у попередні роки, наукової виваженості й обґрунтованості, процес виховання [2, с.14]. З'являється ціла плеяда педагогів – К. Ушинський, Л. Толстой, М. Пирогов, П. Лесгафт, В. Стоюнін, М. Бунаков та інші, які вперше в Росії поставили і вирішували проблеми розумового, фізичного, морально-естетичного, трудового виховання дітей. Як цілісне явище культури у цей час зароджується українська духовність [2, с.14]. Як категорія виховання духовність розглядається перш за все як християнсько-церковно-православний і державний пріоритет [2, с.13]. Проте, як зауважує О. Сухомлинська, в залежності від педагогічних поглядів носіїв цієї ідеї до феномену духовності долучались і наукові, і етнологічні складові або цінності, які з часом посідали все більше місця.

У цей час виникає сам термін “народність” і стає дуже популярним. І якщо в російській педагогічній думці народність у вихованні розглядалася у площині патріархальності, культурологічного пошуку, то в українській – у контексті національної свободи, національної ідеї, боротьби за народну школу. Про популярність ідеї народності свідчить періодика того часу, а саме: “Народна читальня”, “Народная детская библиотека”, “Народная школа”, “Народный жизненный календарь”, “Народная жизнь”.

У найвидатнішого представника класичної педагогічної думки, К. Д. Ушинського, ідея народності у виховання (збереження і культивування ідентичності), тісно пов'язувалась з релігією, яка виступає важливим складником духовності. Він був переконаний у тому, що душа – це основа будь-якої діяльності, а релігія – гарантія моральності народу. Весь виховний процес –

моральне, трудове (“праця – вільна й відповідна християнській моральності діяльність людини”...), громадянське, фізичне виховання педагог підпорядкував ідеї християнсько-релігійної традиції та практики [2, с.11]. Разом із тим, ним були визначені нові орієнтири, нові засади духовного розвитку дитини – діяльнісні, пов’язані з працею, відзначає О. Сухомлинська, наголошуючи, що саме цього у наш час особливо не вистачає для виховного процесу, замкненого у голому моралізаторстві, безкінечних повчань та нотаціях [2, с.14].

Для українських педагогів – М. Костомарова, М. Драгоманова, О. Кониського, П. Житецького, які діяли в національній парадигмі духовності, до її структури, поряд з християнськими, входили культурно-антропологічні і природні (екологічні) аспекти як основа формування національної ідентичності. Розширення розробок, долучення все більшої кількості українських педагогів до виховної проблематики, які ставили завданням формування духовності у дітей, базовим постулатом якої було “українство”, викристалізувало її специфічне розуміння, притаманне українській інтелігенції. Пріоритетними складовими такої духовності стали релігійно-християнські морально-етичні ідеали, народність, українська (рідна мова), патріотизм, знання про історію свого народу, повага до праці.

Ідеї українських просвітників щодо духовності, відрізнялись від ідей педагогів, які діяли в “російській” парадигмі. Формування духовності українські педагоги пов’язували не з офіційною православною церквою, яка цілком справедливо ототожнювалась ними з імперською політикою, спрямованою на русифікацію, а з християнськими моральними постулатами, з біблією – “основним джерелом духовності” (І. Огієнко), з народною культурою, рідною мовою.

Українська духовність як цілісне явище культури, зародившись у другій половині XIX ст. і зміцнівши на початку XX ст., після 1905 р. ввійшла до планів та проектів практичної реалізації цієї ідеї, проектів національної школи (С. Русова, Я. Чепіга, О. Музиченко, С. Сірополко). Особливо яскраво національні ідеї як стрижневі духовності проявилися в період 1917–1920 рр. – час визвольних

змагань українського народу, коли різні уряди національного спрямування намагались утвердити державність.

Висунута просвітителями періоду національного відродження ідея української самобутності мала великий вплив на систему цінностей у суспільстві, а отже, і на формування виховного ідеалу, і, в цілому, змісту національного виховання у другій половині ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

Отже, українська педагогічна думка другої половини ХІХ – початку ХХ століття – це інтегральне культурне утворення, вираз творчої сили нації, органічна частка самобутньої української культури, суверенного буття нації, що діалектично розвивається, своєрідна історія ідей, літопис історії нації. В задушливій атмосфері колоніального поневолення українського народу вона “розкривала творчі основи духу народного на всю його широчінь і глибочінь, служила показником, куди й до чого простує дана людська нація, як вона на завдання людини дивиться й як визначає свої стосунки з життям у всіх його сферах” [1, с.23], розбудовувала його духовність, виступала репрезентантом ідеї національного виховання. Визвольно-національна ідея тягнеться червоною ниткою через усю історію національної педагогічної думки досліджуваного періоду.

Список використаних джерел

1. Єфремов С. О. Історія українського письменства / С. О. Єфремов. – К.: “Феміна”, 1995. – 688с.
2. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук / О. В. Сухомлинська. – К., 2006. – 43 с.
3. Сухомлинська О. В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру / О. В. Сухомлинська / Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А. П. Н., 2003. – 68 с.